

**MAMLAKATIMIZDA FERMER XO'JALIKLARINI TASHKIL ETISH
ARAFASIDA QISHLOQ XO'JALIGINING AHVOLI. (Andijon viloyati).**

Davlatbek Musaev

Andijon davlat universiteti

Jahon tarixi kafedrası katta o'qituvchisi.

Tel: (93) 256-07-44

Annotatsiya: O'zbekiston asosiy agrar davlatlar tarkibida asosiy o'rinni egallaydi. Shu bois qishloq xo'jaligini rivojlantirish bo'yicha muhim tadbirlar amalga oshirila boshlangan. Mamlakat iqtisodiyotida qishloq xo'jaligini ahamiyati beqiyosdir. Asosiy oziq-ovqat beradigan soha bu qishloq xo'jaligidir. Shuning uchun ham dastlabki kunlardan bu sohaga e'tibor qaratildi. Agrar soha respublika sanoatini xom ashyo bilan ta'minlash, eksport salohiyati va valyuta tushumining asosiy manbasi hisoblanadi. Jumladan paxta tozalash, to'qimachilik, yengil sanoat, oziq-ovqat, kimyo sanoati, qishloq xo'jaligi mashinasozligi va boshqa sohalarni rivojlantirishda qishloq xo'jaligi alohida o'rin tutadi.

Kalit so'zlar: kolhoz, sovxoz, islohot, fermerlik, mulkchilik shakllari, xususiy mulk, davlat mulki, tomorqa, ijara xo'jaligi, oziq-ovqat dasturi, sotsialistik musobaqa, kollektivlashtirish, agrar soha, kooperativ, rentabelli, norentabel.

**СОСТОЯНИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В НАШЕЙ СТРАНЕ НАКАНУНЕ
СОЗДАНИЯ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ. (в случае Андижанской области).**

Аннотация: Узбекистан занимает главное место в основных аграрных странах. Поэтому были реализованы важные меры по развитию сельского хозяйства. Значение сельского хозяйства в экономике страны несравнимо. Основной отраслью производства продуктов питания является сельское хозяйство. Именно поэтому этому направлению с первых дней было уделено внимание. Аграрный сектор является основным источником сырьевого обеспечения, экспортного потенциала и валютных поступлений для промышленности республики. Особое место в развитии хлопкоочистительной, текстильной, легкой, пищевой, химической промышленности, сельскохозяйственного машиностроения и других отраслей занимает сельское хозяйство.

Ключевые слова: колхоз, совхоз, реформа, сельское хозяйство, формы собственности, частная собственность, государственная собственность, приусадебный участок, аренда, продовольственная программа, социалистическое соревнование, коллективизация, аграрный сектор, кооперативный, доходный, убыточный.

THE STATE OF AGRICULTURE IN OUR COUNTRY ON THE EVE OF THE ESTABLISHMENT OF FARMS. (in the case of Andijan region)

Abstract: Uzbekistan occupies the main place in the main agrarian countries. Therefore, important measures for the development of agriculture have been implemented. The importance of agriculture in the country's economy is incomparable. The main food producing sector is agriculture. That is why attention was paid to this area from the first days. The agricultural sector is the main source of raw material supply, export potential and foreign exchange earnings for the republic's industry. Agriculture occupies a special place in the development of cotton ginning, textiles, light industry, food, chemical industry, agricultural machinery and other industries.

Key words: collective farm, state farm, reform, farming, forms of ownership, private property, state property, homestead, tenancy, food program, socialist competition, collectivization, agrarian sector, cooperative, profitable, unprofitable.

KIRISH.

Mamlakatimizda mustaqillik yillaridagi iqtisodiy sohada erishgan ulkan yutuqlarimizning hech biri osonlikcha qo‘lga kiritilmagan. Bu qo‘lga kiritilgan yutuqlar ortida, amalga oshirilayotgan islohotlar mujassamdir. Istiqlol yillarida mustaqilligimizning iqtisodiy asoslarini mustahkamlashga qaratilgan eng muhim strategik dasturlar ishlab chiqilib, hayotga izchil tatbiq etilayotgani o‘zining yuksak samarasini bermoqda. Buni iqtisodiyotimizning muhim sohalaridan biri-qishloq xo‘jaligidagi o‘zgarishlarda ham yaqqol ko‘rishimiz mumkin. Ma’lumki, bugungi kunda aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan yetarlicha ta’minlash vazifasi dunyodagi barcha mamlakatlarning asosiy vazifalaridan biriga aylanib bormoqda. “BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi tashkiloti (FAO)ga a’zo davlatlarning oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash sohasida ming yillik rivojlanish maqsadlariga erishgani uchun beriladigan mukofotiga sazovor bo‘lgan 14 ta davlatdan biri sifatida O‘zbekiston e’tirof etilgan” [1]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Chunki O‘zbekiston asosiy agrar davlatlar tarkibida asosiy o‘rinni egallaydi. Shu bois qishloq xo‘jaligini rivojlantirish bo‘yicha muhim tadbirlar amalga oshirila boshlangan. Mamlakat iqtisodiyotida qishloq xo‘jaligini ahamiyati beqiyosdir. Asosiy oziq-ovqat beradigan soha bu qishloq xo‘jaligidir. Shuning uchun ham dastlabki kunlardanoq bu sohaga e’tibor qaratildi. Agrar soha respublika sanoatini xom ashyo bilan ta’minlash, eksport salohiyati va valyuta tushumining asosiy manbasi hisoblanadi. Jumladan paxta tozalash, to‘qimachilik, yengil sanoat, oziq-ovqat, kimyo sanoati, qishloq xo‘jaligi mashinasozligi va boshqa sohalarni rivojlantirishda qishloq xo‘jaligi alohida o‘rin tutadi.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgan davrda qishloq xo‘jaligini ahvoli umuman boshqacha bo‘lib, sovet sistemasiga xos ma’muriy buyruqbozlik tizimiga asoslangan xo‘jalik sistemasi mavjud bo‘lgan. Mulkchilik va xo‘jalik yuritishning asosiy shakllari kolxozlar va sovxozlarda

namoyon bo‘lgan. Sovet hokimiyati davrida qishloq xo‘jaligi og‘ir ahvolga tushib, agrar soha mutaxassislari turmushi pasayib qolgan edi. Soha mutaxassislari mehnatiga haq to‘lash va moddiy-ma‘naviy rag‘batlantirish o‘rniga, “sotsialistik musobaqalar” tashkil etilib, “maxsus” tanlab olingan “mehnat g‘oliblari” - brigadirlar, mexanizatorlar, muhandislarni qadrlash kun tartibiga qo‘yilgan edi. Natijada, 1980 yillarning oxiriga kelib, butun Ittifoqda bo‘lgani kabi O‘zbekiston ham chuqur ijtimoiy va iqtisodiy inqirozga duch keldi.

O‘zbekistondagi vaziyat Ittifoq tarkibidagi boshqa respublikalarga nisbatan ancha og‘ir edi. Sababi, uzoq yillar davomida respublika iqtisodiyatida hukm surgan paxta monopoliyasi boshqa tarmoqlarni rivojlantirishga imkon bermadi. 1989 yilgi statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, sanoatdagi mehnat unumdorligi jihatidan respublika mamlakatdan 40 foiz, qishloq xo‘jaligidagi mehnat unumdorligi jihatidan esa ikki barobar orqada edi. Respublikadagi ishsizlar soni 1 mln. kishiga yetdi [2]. Ularning asosiy qismi qishloqlarga to‘g‘ri keldi. Xo‘jaliklarning ishlab chiqarish rejalari va mahsulotlarga narx belgilash yuqoridan belgilanar edi. Bu holat yangi tashkil etilayotgan tizimga mutlaqo yot bo‘lib, bozor iqtisodiyoti munosabatlariga umuman to‘g‘ri kelmas edi. Sovet davrida mamlakatning asosiy va muhim mahsulotlari biri hisoblangan paxtaning 90%, qorako‘lning 100% markaziy rayonlarda qayta ishlash uchun xom ashyo tarzida tashib ketilgan. 1990-yillargacha respublika qishloq xo‘jaligi aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan talabini qondira olmagan. O‘zbekiston aholisi iste‘mol qiladigan g‘allaning 70% ko‘prog‘i, kartoshkaning 50 %, shakarning 100 %, go‘sht va sutning 1\5 qismi boshqa respublikalardan olib kelinar edi. Chetdan tashib keltiriladigan g‘allaning hajmi yiliga o‘rtacha 2,5-3 mln. tonna, go‘sht va go‘sht mahsulotlari 100-120 ming tonna, sut va sut mahsulotlari 0,6-0,8 mln tonnani tashkil qilib, umumiy iste‘mol qilinadigan mahsulotlarning 1\3qismi faqat chetdan keltirilgan import mahsulotlar hisobiga qoplangan. [3]

NATIJA VA MUHOKAMA. Mamlakatimiz rahbariyati tomonidan XX asrning 90 yillarida amalga oshirilayotgan islohotlari zamirida bozor iqtisodiyotiga o‘tish sari yo‘l tutildi. Bozor islohotlariga o‘tishda ishlab chiqilgan asosiy tamoyil evolyusion –ya‘ni bosqichma-bosqich joriy etish ko‘zda tutilgan bo‘lib, bu jarayon qishloq xo‘jaligida ham o‘z aksini topdi.

1992 yilda mamlakat qishloq xo‘jaligida 1100 dan ortiq “sovxoz,” 900 dan ortiq “kolxoz” deb nomlanuvchi xo‘jalik yurituvchi sub‘ekt bo‘lgan. Sovet davlati tomonidan agrar sohani rivojlantirishni maqsadida yoppasiga jamoalashtirish sari yo‘l tutilganda tashkil etila boshlangan. Bundan asosiy maqsad qishloq xo‘jaligini rivojlantirishgina emas balki mulkdorlarni tugatish rejalashtirilgan. Davlat xo‘jaliklari ya‘ni sovxozlar 1950 yillardan boshlab vujudga kela boshlagan. Bunday xo‘jalik shakllari mamlakat iqtisodiyotini sobiq Ittifoqning markaziy hududlariga birlamchi xom ashyo yetkazib beruvchi hudud sifatida taraqqiy etishiga sababchi bo‘lgan.[3] Bunday rivojlanish mamlakatda “paxta yakka xokimligi” deb atalgan ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik muammolarni yuzaga keltirgan.

Dehqonlar ham, kolxoz va sovxoz rahbarlari ham qishloq xo‘jaligi korxonalari mulkdorlari emas edilar, chunki ular hukumat topshiriqlari asosida ish yuritgan bo‘lib, dehqonlarda tadbirkorlik tashabbuskorligi ham ishchilarda esa ijodkor mehnatga bo‘lgan ehtiyoji ham

mutlaqo shaklanishiga yo‘l qo‘yilmagan. Umuman olganda, ishchilarga zavodlar, dehqonlarga esa yer berilmagan, ularning iqtisodiy manfaatlari ham inobatga olinmagan, bu esa yer unumdorligi va hosildorlikning pasayishiga sababchi bo‘lgan. Bundan shu narsa ko‘rinib turibdiki, sovet hukumati davrida zo‘ravonlik asosida tuzilgan kolxoz va sovxozlar o‘z faoliyatini oqlay olmagan.

O‘zbekiston mustaqil respublika sifatida tan olingandan so‘ng, agrar sektorni tubdan isloh qilishga va jadal rivojlantirishga alohida ahamiyat berila boshlandi. Mustaqillikning dastlabki yillarida asosiy e‘tibor mulkchilik sohasidagi tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirishga qaratildi. Pirovardida dehqonning mulkka, o‘z mehnati natijalariga amalda egalik qilishini ta‘minlash vazifasi qo‘yildi. Ushbu vazifani hal etish uchun mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va shu asosda xususiy mulkchilikning turli shakllarini barpo etish orqali amalga oshirish ko‘zda tutildi. Qishloq xo‘jaligida o‘tkazilgan iqtisodiy islohotlarning dastlabki bosqichlarida avval davlat va jamoa mulki asosida faoliyat ko‘rsatgan qishloq xo‘jaligi korxona (shirkat)lari juda qisqa vaqt ichida xo‘jalik yuritishning nodavlat shakllariga aylantirila boshlandi. Bir vaqtning o‘zida qishloq aholisining bozor munosabatlariga moslashuvini tezlashtirish va ularda bozor iqtisodiyoti ko‘nikmalarini faol shakllantirish hamda aholining bo‘sh qismini ish bilan band qilish maqsadida ularga tomorqa yerlari berish, dehqon va fermer xo‘jaliklari tashkil etish uchun yer ajratish berishga kelishib olindi. Islohotlarning ilk bosqichida mamlakat qishloq xo‘jaligi barqarorligini ta‘minlash va rejali iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga o‘tishning dastlabki asoslari yaratildi. Bunda ustuvor yo‘nalish etib tomorqa xo‘jaliklarini har tomonlama rivojlantirish vazifasi belgilangan edi. Dastlab tomorqani mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish masalalariga alohida e‘tibor berildi.

1990 yilda respublika agrar soha bilan shug‘ullanadigan mutaxassislariga va qishloq aholisiga jami 108,5 ming gektar yer tomorqa sifatida ajratildi. 1991 yilda bu ko‘rsatkich 12 ming gektarni tashkil etdi. Mustaqillikning dastlabki yillarida agrar soha xodimlarni moddiy va ma‘naviy jihatdan qo‘llab-quvvatlash maqsadida qabul qilingan «Er to‘g‘risida»gi, «Kooperatsiya to‘g‘risida»gi, «Ijara to‘g‘risida»gi, «Dehqon xo‘jaligi to‘g‘risida»gi qonunlar, shuningdek, 1991 yil 21 noyabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan PF-295-sonli «Respublikada dehqon (fermer) xo‘jaliklarini yanada mustahkamlash va tadbirkorlik faoliyatini davlat yo‘li bilan qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida»gi Farmoni va shu kabi boshqa hukumat qarorlari qishloqda agrar soha mutaxassislarini manfaatlarini himoya qiladigan yangi huquqiy munosabatlarni joriy etishga amaliy yo‘llanma bo‘lib, ko‘p ukladli iqtisodietni shakllantirish, tadbirkorlik, fermer va shaxsiy tomorqa xo‘jaliklarini rivojlantirish imkonini yaratdi.

Agrar soha mutaxassislari, xodimlari va ishchi-xizmatchilari o‘ziga berilgan tomorqadan unumli foydalanib, mahalliy o‘g‘it bilan ta‘minlagan holda, hosildorlikni muttas iloshirib bordi. 1991 yildan boshlab 2-3 marta ekin ekilib hosil olinishi natijasida sabzavot, poliz, meva, go‘sht, sut, tuxum kabi mahsulotlarning ko‘payishiga imkoniyat yaratildi.

Agrar soha mutaxassisleri, xodimlari va ishchi-xizmatchilari chorvachilikda tuyoqlar soni ko‘paytirib, ularni yem-xashak bilan ta‘minlash ancha yaxshilandi. Respublika qishloq xo‘jalik mehnatkashlari oziq-ovqat mahsulotlari bilan o‘zini va ichki bozorni ta‘minlay boshladi.

Islohotlarni chuqurlashtirishning navbatdagi ustuvor yo‘nalishi ko‘p ukladli iqtisodiyotni rivojlantirish, uning salmoqli qismini qishloq sharoitida xususiy mulk shakliga aylantirishdan iborat bo‘ldi. Chunki qishloqlarda mulkchilik munosabatlarini tubdan o‘zgartirmay turib, chinakam iqtisodiy raqobat muhitini yaratib bo‘lmas edi. Qishloq mutaxassislarini jahon andozalari asosida ish yuritishga o‘rgatish zarur edi. O‘zbekistonning janubiy hududlaridagi qishloq ahlini, ayniqsa, yoshlarni boqimandalik kayfiyatidan xalos etish, ularda tadbirkorlik, ishbilarmonlik ishtiyoqini uyg‘otish dolzarb masalaga aylandi.

Agrar sohada xususiy sektor mavqeining oshishi qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish ijtimoiy tarkibini tubdan o‘zgartirdi. Unda nodavlat sektorning ulushi 1993 yil 98 % yetdi [4]. Respublikada 1992-1994 yillarda agrar xo‘jaliklarga tegishli 98 mingdan ortiq inshootlar xususiylashtirildi. Ochiq turdagi aksiyadorlik jamiyatlari soni uch yarim mingdan oshib ketdi. 1992 yildan boshlab 1995 yil boshlarigacha qishloq tumanlaridagi 1137 davlat xo‘jaligi (sovxoz) boshqa mulk shakliga, ya‘ni 530 ta jamoa xo‘jaligiga, 350 kooperativga, 100 dan ortiq ijara, shuningdek, boshqa mulk shakllariga aylantirildi [5].

1996 yil 3 aprelda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolangan «Qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini davlat yo‘li bilan qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risidagi» farmoni qishloqda islohotlarni chuqurlashtirishga qaratilgan qator tadbirlarni belgilab berdi. Natijada qishloqda agrar islohotlar o‘tkazildi. Yangi shakllangan qishloq tuzilmaviy tarmoqlarida 1997 yilda 1374 ta jamoa, 99 ta ijara xo‘jaligi, 51 ta aksionerlik jamiyati, 20 mingdan ortiq mustaqil fermer xo‘jaliklari, 526 ta shaxsiy chorvachilik fermasi va 3 millionga yaqin shaxsiy tomorqa xo‘jaligi faoliyat ko‘rsatdi.

XULOSA. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar maxkamsining “Davlat qishloq xo‘jaligi korxonalariga moliyaviy yordam ko‘rsatish va ularni xo‘jalik yuritish shakllarini takomillashtirish” to‘g‘risidagi qaroriga muvofiq viloyat qishloq xo‘jalik tashkilotlarini davlat tasarrufidan chiqarish va qishloqda ishlab chiqarishni tashkil etish usullarini takomillashtirish, xo‘jaliklarni mulkchilikning jamoa va tijorat shakllariga yangi turlarini tashkil etish bo‘yicha bir talay ishlar amalga oshirilgan. Jumladan Andijon viloyati bo‘yicha 1992 yil 21 yanvardagi №21 sonli qaroriga muvofiq viloyatda o‘tgan yili 20 ta zarar ko‘rib ishlovchi davlat xo‘jaliklari, jamoa xo‘jaliklariga, kooperativlarga va davlatga qarashli bo‘lmagan boshqa xo‘jaliklariga aylantirilgan. Ularning banklar va mahsulot yetkazib beruvchilardagi 89 million so‘mdan ortiqroq qarzi kechib yuborilgan. Joriy yilda 22 ta davlat xo‘jaligi mulkchiligining davlatga qarashli bo‘lmagan jamoa shakllariga aylantirilgan. Ularninig asosida 8 ta jamoa xo‘jaligi, 1 ta kooperativ xo‘jalik, 9 ta ijara xo‘jaligi hamda korxonalarining boshqa turlari tashkil etilgan. [6]

Chorvachilik fermalari, bog‘ va tokzorlar, kichik yer maydonlari hamda issiqxonalar xususiylashtirildi. Qishloq xo‘jaligida 1991-2010 yillarda olib borilgan dastlabki islohotlar natijasida yerga xususiy mulkchilik qaror topdi. Qishloqda ishlab chiqarishga va yetishtirilgan

mahsulotga sohiblikni tiklashning birinchi bosqichida bu masala yerga xususiy mulkchilikka o‘tish yo‘li bilan emas, balki yerga sohiblikni tiklash yo‘li orqali hal etildi.

Qishloq xo‘jaligidagi islohotlarni yerga mulkchilik masalasini hal qilmasdan turib yechib bo‘lmasligi ayon edi. Sobiq Ittifoq davrida mavjud bo‘lgan, yer va suvga mulkchilik masalasini butunlay izdan chiqargan “kolxoz” va “sovxoz”lar o‘rniga qishloq xo‘jaligida ko‘p ukladli iqtisodiyotga asoslangan yangi munosabatlarni olib kirish vazifasi islohotlarning bosh masalasi sifatida diqqat markazida turar edi. . Yerni dehqonlarga egalik qilishga uzoq muddat foydalanish uchun meros qilib qoldirish natijasida xususiy tadbirkorlar shakllantirildi. Bu masala yerni dehqonlarga ijaraga berish orqali hal etildi va yer munosabatlarini takomillashtirish jarayonida mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va ko‘p ukladli iqtisodiyotni vujudga keltirish asosida amalga oshirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Karimov I.A. “Bosh maqsadimiz-iqtisodiyotimizda olib borayotgan islohotlarni va tarkibiy o‘zgarishlarni keskin chuqurlashtirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka keng yo‘l ochishdir”. T:”Ma’naviyat”, 2016 y. B-.29
- 2.Karimov I.O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. Toshkent. O‘zbekiston,2011. B-4.
- 3.Farmonov T.X. Fermer xo‘jaliklarini rivojlantirish istiqbollari. Toshkent.: “Yangi asr avlodi”, 2004 y. B-68
- 4.Shamsutdinov R. Qishloq fojeasi: jamoalashtirish, quloqlashtirish, surgun.-Toshkent:”Sharq”, 2003 y B-189.
5. Salimov B.T., Berkinov B.B. va boshqalar Dehqon va fermer xo‘jaliklar iqtisodi. - Toshkent: “Adabiyot” 2004 y. –B 82.
6. Botirova H.E. Mustaqillik yillarida qishloq xo‘jaligida ko‘p ukladli mulkchilik shakllarining qaror topishi. Miasto Przyszłości Kielce 2023.
7. Andijon viloyat arxivi 734-fond 0001. 0110 (53).